ПРАВО

Сучасні проблеми кримінально-правової науки

УДК. 347.91/.95

Бортнік О.Г.,
ад'юнкт Національного університету
внутрішніх справ

Мирова угода та можливість її примусового виконання

Цивільний процесуальний кодекс України, який прийнятий 18 березня 2004 року (далі – ЦПК України 2004 року) [1] та має набрати чинності не раніше набрання чинності Адміністративним процесуальним кодексом України, впроваджує нову стадію у цивільному судочинстві: провадження у справі до судового розгляду, формою якого є попереднє судове засідання. Попереднє судове засідання проводиться з метою з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи. Для врегулювання спору суд з'ясовує: чи не відмовляється позивач від позову, чи визнає позов відповідач, чи не бажають сторони укласти мирову угоду або передати справу на розгляд третейського суду (ч. 1, 3 ст. 130 ЦПК України 2004 року). Предметом дослідження стане саме мирова угода сторін. Наслідком її укладення є закриття провадження у справі, але, на відміну від інших вищезазначених інститутів, укладаючи мирову угоду, сторони не відмовляються від юрисдикційної форми захисту своїх прав – мирова угода підлягає примусовому виконанню державною виконавчою службою України.

Інститут мирової угоди у цивільному судочинстві України набув за останні роки широкого практичного використання. Основним мотивом такої поведінки сторін у цивільних спорах є невпевненість кожної сторони у можливості обґрунтування своїх вимог чи заперечень у справі.

Проте, на теперішній час саме це право сторін нівелюється прогалинами у цивільному процесуальному законодавстві та законодавстві, яке регулює примусове виконання рішень суду та інших органів (посадових осіб). Такі прогалини тягнуть за собою багато юридичних проблем саме тоді, коли ставиться питання про необхідність у примусовому порядку виконувати мирову угоду в разі невиконання її однією зі сторін у добровільному порядку. Передумовами до цього є наступне. Згідно п. 5 ст. 3 Закону України "Про виконавче провадження" № 606-XIV від 21.04.1999 [2] мирова угода була документом, який підлягав виконанню державною виконавчою службою. Законом України від 18 листопада 2003 року № 1255-IV [3] до вищезазначеного Закону України були внесені зміни, відповідно до яких, мирова угода з переліку зазначених рішень була виключена. Відтоді чіткого процесуального порядку, згідно з яким можна було б виконати мирову угоду в примусовому порядку, не існує.

Таким чином, завданням цієї статті є визначення порядку примусового виконання мирової угоди, враховуючи природу та сутність мирової угоди як інституту цивільного процесуального права.

Як і провадження у справі до судового розгляду, розгляд цивільної справи по суті розпочинається тим, що суддя з'ясовує у сторін можливість врегулювання спору, зокрема, чи не бажають сторони укласти мирову угоду (ч. 1 ст. 173 ЦПК України 2004 року). Мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок і може стосуватися лише прав та обов'язків сторін та предмета позову. Про бажання укласти мирову угоду сторони можуть повідомити суд у формі спільної усної заяви, або у формі адресованої суду письмової заяви, яка приєднується до справи (ст. 175 ЦПК України 2004 року). Згідно зі сформованою судовою практикою, у більшості випадків повідомлення сторін є письмовим та подається у формі єдиного документа під назвою "мирова угода", який за своїм змістом є договором та має відповідні реквізити.

У ЦПК України 2004 року немає положень про необхідні відомості, які повинні бути у заяві сторін про укладення мирової угоди. Мирова угода повинна містити погоджені сторонами відомості про умови, розмір і строки виконання зобов'язань сторін. Умовою мирової угоди можуть бути відстрочення або розстрочення виконання зо-

бов'язань відповідачем, новація зобов'язання, відступлення прав вимоги, повне або часткове визнання боргу, про розподіл судових витрат та інші умови, що не суперечать закону.

До ухвалення судового рішення у зв'язку з укладенням сторонами мирової угоди суд роз'яснює сторонам наслідки такого рішення, перевіряє обсяг повноважень представника, який висловив намір учинити ці дії. Якщо умови мирової угоди суперечать закону чи порушують права або інтереси інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову у визнанні мирової угоди і продовжує судовий розгляд (ч. 3,5 ст. 175 ЦПК України 2004 року).

Необхідно приділити увагу такій процесуальній дії суду, як визнання мирової угоди, яка не передбачена чинним Цивільним процесуальним кодексом України. Згідно зі ст. 175 ЦПК України 2004 року, суд, закриваючи провадження у справі, за клопотанням сторін може постановити ухвалу про визнання мирової угоди. Саме мирова угода, визнана судом, є підставою для закриття провадження у справі відповідно до п. 4 ст. 205 ЦПК України 2004 року. На цьому етапі дослідження необхідно послідовно проаналізувати всі дії суду у зв'язку з примиренням сторін, що регулюються ЦПК України 2004 року.

Мирова угода вважається укладеною лише після затвердження її судом, що є також думкою певного кола авторів [4, с. 79; 5]. Тобто, підставою виникнення цивільних прав та обов'язків за мировою угодою є юридичний склад: по-перше, досягнення згоди між сторонами мирової угоди за всіма суттєвими умовами, та, по-друге, затвердження мирової угоди ухвалою суду. У свою чергу, аналізуючи п. 4 ст. 175 ЦПК України 2004 року, можна прийти до висновку, що мирова угода вважається укладеною вже при існуванні усної чи письмової заяви сторін, яка містить умови такої угоди.

Окрім того, процесуальна норма права, що міститься у ст. 175 ЦПК України 2004 року, а саме: закриваючи провадження у справі, суд за клопотанням сторін може постановити ухвалу про визнання мирової угоди, – має певні юридичні неточності. Суд на певних підставах може відмовити у визнанні мирової угоди та продовжити судовий розгляд (п. 5, 6 ст. 175). Аналіз такого положення законодавства дозволяє зробити такий висновок: якщо не буде клопотання сторін про визнання угоди, то провадження у справі не буде закрите у будь-якому випадку, оскільки суд за своєю ініціативою

не може визнати мирову угоду. Отже, якщо сторони бажають врегулювати спір, їх заява, окрім умов саме мирової угоди, повинна містити клопотання про її визнання судом. У протилежному випадку, сама по собі заява про наміри укласти мирову угоду не має юридичного сенсу.

Указане положення законодавства є некоректним з іншого боку. Суд, закриваючи провадження (Б.О.), за клопотанням сторін може визнати мирову угоду. Тобто мова йде про те, що суд уже здійснює певні процесуальні дії для закриття провадження. Але, згідно з п. 4 ст. 205 ЦПК України 2004 року, провадження у справі може бути закрите лише у разі визнання судом мирової угоди сторін і не раніше.

Оскільки ЦПК України 2004 року не набрав чинності, не можна з упевненістю казати про те, що норма цивільного процесуального права, яка піддається аналізу, зазнає труднощів у застосуванні. Проте правотворчість повинна відповідати принципам науковості та професійності, на підставі чого вказана норма потребує уточнень.

Сама мирова угода, що визнана судом, не підлягає примусовому виконанню згідно зі ст. 3 Закону України "Про виконавче провадження", проте підлягає виконанню ухвала суду у цивільній справі. Питання, що пов'язані зі зверненням судового рішення до виконання, вирішує суд, який розглянув справу. Відповідно, у разі невиконання однією зі сторін обов'язків, передбачених мировою угодою, інша сторона має право на отримання виконавчого листа (ст. 368 ЦПК України 2004 року).

З другого боку, Закон України "Про виконавче провадження" містить інше положення: виконавчими документами є ухвали судів, у випадках, передбачених законом (п. 2 ст. 18-1). Проте в чинному ЦПК таких випадків не передбачено. В ч. 3 ст. 210 ЦПК України 2004 року зазначено: якщо ухвала має силу виконавчого документа і підлягає виконанню за правилами, встановленими для виконання судових рішень, така ухвала оформляється з урахуванням вимог, встановлених Законом України "Про виконавче провадження". Проте, які саме ухвали мають силу виконавчого документа, законодавством не встановлено.Іншим шляхом пішли автори проекту Господарського процесуального кодексу України (далі – проект ГПК) [6]. Відповідно до ст. 152 проекту ГПК виконання мирової угоди здійснюється особами, які її уклали, в порядку і в строки,

передбачені цією угодою. Мирова угода, яка не виконана добровільно, підлягає примусовому виконанню відповідно до Закону України "Про виконавче провадження". Було б доцільно й у ст. 175 ЦПК України 2004 року зазначити, що ухвала суду про визнання мирової угоди має силу виконавчого документа.

Необхідно зауважити, що у позовному провадженні мирова угода може бути укладена у справах за позовами як про присудження, так і про визнання та перетворення. Але мирова угода не завжди може бути виконана в примусовому порядку, якщо змістом угод є визнання права або зміна, виникнення чи припинення правовідносин.

У певних випадках закон прямо забороняє вирішення правових питань за угодою сторін. Так, угодою не можуть змінюватись правові наслідки недійсності нікчемного правочину, які встановлені законом (ч. 4 ст. 216 ЦК України), а відповідно за позовами про застосування наслідків недійсності нікчемної угоди мирова угода не може бути укладена.

Строк пред'явлення до виконання ухвали про визнання мирової угоди в законодавстві також чітко не визначений. Відповідно до чинного законодавства, виконавчі листи та інші судові документи, можуть бути пред'явлені до виконання протягом трьох років з наступного дня після набрання рішенням законної сили чи закінчення строку, встановленого у разі відстрочки чи розстрочки виконання рішення, а у випадках, коли рішення підлягає негайному виконанню, – з наступного дня після його постановлення. Якщо мировою угодою сторін не передбачений строк її виконання, то трирічний термін необхідно обчислювати з часу набрання чинності ухвалою суду: п'ятнадцять днів із дня її проголошення (ст. 294 ЦПК України 2004 року). Якщо однією з умов мирової угоди є відстрочка або розстрочка виконання зобов'язання, то вказаний термін обчислюється саме за його закінченням. Такий строк, про що свідчить практика, може бути кілька років. Тому, щоб не допускати спорів під час пред'явлення ухвали про визнання мирової угоди до виконання, в законодавстві необхідно окремо передбачити, з якого часу обчислюється вказаний трирічний термін щодо мирової угоди.

Іншим аспектом мирової угоди у виконавчому провадженні є можливість стягувача та боржника укласти мирову угоду в процесі виконання рішення. Згідно зі ст. 372 ЦПК України 2004 року, ми-

рова угода, укладена між сторонами в процесі виконання рішення, подається в письмовій формі державному виконавцеві, який не пізніше триденного строку передає її до суду за місцем виконання рішення для визнання. Необхідно звернути увагу на те, що законодавець вживає формулювання "мирова угода, укладена між сторонами", наголошуючи на тому, що така угода укладена і між сторонами вже виникли зобов'язання. Таке положення суперечить загальним правилам про укладення мирової угоди, про що зазначалось вище. У зв'язку з цим було б більш коректним у ч. 1 ст. 372 ЦПК України 2004 року вжити замість зазначеного формулювання наступне: "Умови мирової угоди сторін або заява про відмову стягувача від примусового виконання в процесі виконання рішення подаються в письмовій формі державному виконавцеві, який не пізніше триденного строку передає їх до суду, який ухвалив рішення, для визнання".

Необхідно зазначити, що у ст. 372 ЦПК України 2004 року визначено: мирова угода, що укладена між сторонами, подається державним виконавцем до суду за місцем виконання рішення. Але правило, відповідно до якого не завжди суд, який вирішив справу, співпадає із судом, який визнає мирову угоду, здається недоцільним. З метою перевірки законності умов мирової угоди суд повинен дослідити у повному обсязі матеріали справи, а це передбачає додаткові витрати та час для ознайомлення з матеріалами справи. Вважається більш доцільним віднести питання про затвердження мирової угоди, укладеної на стадії виконавчого провадження, до компетенції того суду першої інстанції, який розглядав справу по суті.

Суд має право перевірити і не визнати мирову угоду, якщо це суперечить закону або порушує права чи свободи інших осіб (ч. 2 ст. 372 ЦПК України 2004 року).

Питання про затвердження мирової угоди повинно вирішуватися в судовому засіданні з повідомленням сторін виконавчого провадження. У разі неявки сторін чи їх представників у судове засідання суд не має права розглядати подані державним виконавцем заяви сторін про укладення мирової угоди. Це обумовлено тим, що суд, окрім роз'яснення сторонам їх процесуальних прав та наслідків їх вчинення, повинен перевірити законність вказаних дій сторін, для чого може виникнути необхідність у їх особистому допиті.

За результатами розгляду мирової угоди суд постановляє ухвалу відповідно до правил ст. 210 ЦПК України 2004 року. В ній повинні бути зазначені умови затвердженої судом мирової угоди сторін. Ця ухвала суду згідно з п. 8 ст. 293 ЦПК України 2004 року може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Згідно зі ст. 37 Закону України "Про виконавче провадження" затвердження судом мирової угоди між боржником і стягувачем є підставою закінчення виконавчого провадження. З цієї причини є некоректним формулювання "мирова угода про закінчення виконавчого провадження", що вживається у п. 2 ст. 37 вказаного Закону, оскільки таким чином мировій угоді надається новий зміст, згідно з яким мирова угода – це лише безумовне закриття провадження. Таким чином, вважається доцільним виключити слова "про закінчення виконавчого провадження" із п. 2 ст. 37 Закону України "Про виконавче провадження".

У зв'язку з вищезазначеним, пропонується внести ряд змін до цивільного процесуального законодавства України та законодавства, що регулює виконавче провадження, змістом яких має бути наступне: закінчення виконавчого провадження, яке порушене на підставі виконавчого документа, виданого судом, здійснюється після визнання судом мирової угоди. За результатами розгляду заяви суд виносить ухвалу, яка направляється стягувачу, боржнику та державному виконавцю, у виконанні якого перебуває виконавче провадження. Виконавчий документ, за яким ведеться виконання, направляється до суду чи органу, який його видав, із відповідною відміткою. Наслідками закінчення виконавчого провадження є припинення дії арешту майна, скасовуються інші здійснені державним виконавцем заходи примусового виконання рішення, а також провадяться інші дії, необхідні у зв'язку із закриттям виконавчого провадження (ст. 38 Закону).

Закрите виконавче провадження не може бути розпочате знову, окрім таких випадків: постанова про закінчення виконавчого провадження визнана судом незаконною (ст. 41 Закону).

Таким чином, ухвала суду про визнання мирової угоди має здатність до виконання, що можна підтвердити, якщо звернутися до п. 1 ст. 3 Закону України "Про виконавче провадження". В цивільному процесуальному законодавстві все ж таки необхідно окремо зазначити, що така ухвала має силу виконавчого документа згідно з ч. 3 ст. 210 ЦПК України 2004 року.

Таким чином, між Законом України "Про виконавче провадження" та ЦПК України 2004 року існують розбіжності, законодавство не передбачає видачі виконавчого листа на підставі ухвали суду про визнання мирової угоди сторін та не визначає статус цієї ухвали суду. Ця невизначеність стосується мирових угод, укладених як при розгляді справи по суті, так і у виконавчому провадженні. Можливість звернення мирової угоди до примусового виконання у разі її невиконання обома або однією зі сторін залишається проблемним питанням до внесення відповідних змін і доповнень до цивільного процесуального законодавства України.

Література

1. Відомості Верховної Ради України. – 2004.

2. Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 24. – Ст. 207.

3. Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 11. – Ст. 140.

4. Святогор О. Застосування мирової угоди в господарському процесі та виконавчому провадженні: окремі аспекти // Право України. – 2003. – № 1. – С. 78-82.

5. Попов Ю. Исполнительное производство по мировому соглашению // Юридическая практика. – 2003.– № 17. – С. 11.

6. www.rada.gov.ua